

Romanul contemporan din Sud-estul Europei: între societal și literaritate

Maria ȘLEAHTIȚCHI

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Abstract: This article addresses two phenomena of contemporary literature from Southeastern Europe: the assertion of the novel of social persuasion and of the novel of manners. The authors focus their attention on the woman's fate and the child's fate in the contemporary world. Social and domestic violence against the woman and the child psychological and physical abuse are thematic axes in the novels of Ukrainian writer Oksana Zabuzhko, Romanian novelist and writer Doina Ruști, and the Romanian writer, from Republic of Moldova, Liliana Corobca.

Keywords: Oksana Zabuzhko, Doina Ruști, Liliana Corobca, social novel, bildungsroman, perspective of genre.

Romanul tranziției

Sfârșitul secolului al XX-lea stă sub semnul generației '80, care, așa cum constatăm în studiul monografic *Romanul generației '80*, s-a manifestat prin spirit antitotalitar comun, de dimensiuni transnaționale (Șleahțiți, 2014, p. 8). Chiar dacă optzeciștii nu și l-au revendicat ca atare în texte-manifest, acest spirit i-a compatibilizat. Scriitorii care constituiau la momentul căderii sistemului totalitar avangarda literaturilor naționale din această zonă a Europei au promovat în linii mari aceeași ideologie literară, au cultivat aceleași limbaje, convergente esteticii postmodernismului. Altfel, însemnele definatorii ale scrisului lor, mai cu seamă modalitățile de structurare a romanelor lor, îndreptățesc întrucâtva utilizarea expresiei „generație transnațională”. Începutul secolului al XXI-lea impune în mentalul colectiv un șir de imagini care reflectă mișcarea sau neașezarea sistemului social. Fenomenul a dat naștere unei *literaturi a tranziției* și a impulsionat *tranziția în interiorul literaturii*. Astfel, anumite mutații de natură să modifice paradigma artistică se produc și în sfera romanului. Dacă prozatorii optzeciști (din primul val, cum ar fi Gheorghe Crăciun) erau autoreferențiali, textualiști, intertextuali, iar abstragerea din social era o formă de rezistență la totalitarism, resimțită ca nevoie interioară și

soluție de neimplicare în viața sistemului, o bună parte din poeții consacrați ai generației, lansați în lumea prozei ulterior (Mircea Cărtărescu, spre exemplu), au deschis noi orizonturi pentru arta romanului, creând pânze extrem de complexe, alții, dimpotrivă, au simplificat radical modelul narativ, axându-se pe povești (Adrian Alui Gheorghe).

Prozatori de diferite generații continuă să valorifice istoria secolului XX, dar își diversifică unghiurile de vedere asupra ei. După două decenii de tranziție spre democrație, scriitorii din Estul și Sud-estul Europei fac o permutare esențială. Ei pun în centrul romanului *individul*, iar *istoria socială*, situată între două războaie mondiale, un sistem totalitar și o tranziție, devine element de fundal în destinul protagonistului. Astfel, se modifică tematic și structural perspectiva de reevaluare a trecutului. În literatura română din Basarabia, bunăoară, se conturează un tip aparte de narațiune, care are drept obiectiv recrearea și reprezentarea, pe principii neideologizate, a cronotopului imperiului defunct. De aceasta sunt preocupați în mare parte „născuții în URSS”, nume generic dat, după titlul cărții lui Vasile Ernu (2006), scriitorilor basarabeni care au debutat în anii '90-2000 în spațiul literaturii române. Scriitorii din literaturile vecine, cum sunt scriitorii bulgari, parcurg aceeași etapă de reinterpretare a istoriei secolului XX. Gheorghi Gospodinov, un nume de referință pentru literatura contemporană din Sudul Europei, menționează într-un interviu că abia în anii din urmă scriitorii bulgari au început să valorifice din alte unghi de vedere tema comunismului. „Abia acum, afirmă el, am început să scriem despre această temă altfel, concentrându-ne asupra trăirilor personale” (Gospodinov, 2011).

Astfel, tranziția ca fenomen social-politic și economic dă naștere unei literaturi a tranziției. Literaturile țărilor ex-totalitare stau neîndoelnic sub semnul ei. Scriind despre romanul *Numere* al scriitorului rus Victor Pelevin, criticul Mircea V. Ciobanu pune în uz o sintagmă cât se poate de localizată istoric și paradigmatic: *romanul unei tranziții* (2014, p. 188). De aici până la legitimarea și fixarea expresiei *romanul tranziției* în conștiința criticii literare nu este decât un scurt efort de sinteză și teoretizare. În contextul afirmării romanului tranziției, unii scriitorii „născuți în URSS” au abordat tema „copilăriei sovietice”. Poveștile din romanele *Iepurii nu mor* de Ștefan Baștovoi, *Înainte să moară Brejnev* de Iulian Ciocan au luat forma unor adevărate *bildungsromane postmoderne*. Pe de altă parte, revine puternic romanul de factură socială. Romanul actual își reinventează în chip relevant această dimensiune conceptuală și paradigmatică. Un alt semn al tranziției ține de lansarea în sfera romanului a unor nume importante de autoare, ale căror cărți sporesc cantitativ și valoric producția genului.

Romanul tranziției și lumile marginale

Îngustarea temei anunțate în titlu a fost motivată, în primul rând, de intenția de a rămâne în spațiul în care democrația s-a manifestat în mod previzibil și adesea cu insolentă; în al doilea rând, de a scoate în evidență perspectiva feminină intrinsecă a romancierelor care au reprezentat în lucrările lor probleme acute ale lumii

post-totalitare. Am pledat în acest context pentru câteva nume cu relevanță în actualitatea literară. Selecția a avut la bază și alte câteva criterii, între care cel axiologic, cel geografic, urmărind o minimă perspectivă reprezentativă, deși a spune că trei autoare ar putea constitui un eșantion, în înțelesul studiului sociologic, ar fi o exagerare.

În această ordine de idei, continuând periplul în spațiul postmodernismului ucrainean, început altă dată¹ cu analiza romanului-parabolă *Moscoviada* de Iuri Andruhovici (*Carnavalescul și panorama utopiilor*), ne-a reținut atenția romanul Oksanei Zabușko *Studii în teren despre sexul ucrainean*, scriitoarea fiind unul din autorii de seamă ai literaturii ucrainene contemporane. Am ales din seria de romane semnate de prozatoarea Doina Ruști romanul *Lizvanca la 11 ani*, după care am urmărit evoluția formelor narrative practicate de basarabeanca stabilită la București Liliana Corobca în romanele *Un an în paradis* și *Kinderland*. Ipoteza s-a sprijinit pe câteva borne exegetice: în peisajul romanesc al literaturii sud-est europene se conturează o tendință de revenire la romanul social; el este pus în circulație de nume tot mai sonore de romanciere; aceste autoare abordează lumile marginale ale tranziției, promovând deliberat o perspectivă feminină asupra lumii, o viziune (viziunea feminină este percepută și ea ca fiind marginală) asupra realităților economice, politice, istorice, culturale și o altă viziune asupra relațiilor dintre genuri; prin tipul de scriitură, ele se înscriu în experiența romanescă a două generații. Oksana Zabușko face parte din primul val al optzecismului, Doina Ruști se raliază ultimului val, iar Liliana Corobca reprezintă generația milenaristă. Menționăm că romanele care au constituit obiectul observațiilor noastre nu reprezintă genul de *literatură pentru femei*, nici cel de *chick lit*. Aceste prozatoare fac o literatură autentică, cu impact relevant în peisajul literar contemporan.

Drama intelectuală estică (romanul *Studii în teren despre sexul ucrainean* de Oksana Zabușko)

Oksana Zabușko a debutat ca poet, în 1985, și până la publicarea primului său roman semnase trei volume de poezie. Romanul *Studii în teren despre sexul ucrainean* a fost scris în SUA, la Pittsburg, în septembrie-decembrie 1994, și a fost publicat la Kiev în 1996². În limba română cartea a văzut lumina tiparului în anul 2008, în traducerea lui Ovidiu Hanceriuc. „Scris sub forma unui monolog interior pasional al unei femei care reprezintă un alter-ego al scriitoarei” (Tibenko, 2006), romanul *Studii în teren despre sexul ucrainean* reprezintă o construcție narativă pe trei planuri, cu trei interlocutori: „soarele meu”/el, bărbatul iubit; tu-alteritatea

¹ Maria Șleahțișchi, 2014, pp. 27-49.

² Romanul *Studii în teren despre sexul ucrainean* este cartea cu cea mai bună vizibilitate internațională din toate cărțile autoarei, fiind tradusă în opt limbi. Ea rămâne până astăzi cel mai bine vândut roman ucrainean. Autoarea s-a remarcat și prin alte cărți, apreciate atât de critică, cât și de cititori. Cartea *Let my people go. 15 текстів про українську революцію* (2005), bunăoară, în 2006 a fost declarată de revista *Korrespondent* cea mai bună carte documentară din Ucraina, iar cartea de proză *Muzeul secretelor abandonate (Музей покинутих секретів)*, 2009) a fost declarată cea mai bună carte a anului 2010.

naratoarei/Oksana; „doamnelor și domnilor”/publicul unei universități americane (Harvard, probabil), în fața căruia conferențiază Oksana. Experiența acestei femei este marcată de suferință: viața de copilă și adolescentă în familia unui dușman de clasă, în Ucraina sovietică, viața din îndelungata tranziție socială a Ucrainei și experiența Occidentului. În plan sentimental, Oksana trăiește și re trăiește o traumă complexă, cauzată de violența masculină. Ea reprezintă femeia-victimă pentru care nu contează cu chipul cărui bărbat se identifică agresiunea fizică și psihică. În copilărie este agresată indirect de tatăl său, care făcuse un fetiș din a urmări cum crește fetița sa. La maturitate trăiește experiența brutalității erotice în relația sa cu Mikola, „soarele meu”, de care se îndrăgostește, păgubos, iremediabil. Și cele câteva experiențe erotice efemere cu „străinii” (lipsite de firesc și organicitate, căutate și acceptate mai mult din nevoia de echilibru, din dorința de a supraviețui) îi descoperă mai cu seamă fragilitatea și vulnerabilitatea. De aici, din complexitatea realităților istorice-politice-sociale-familiale-intime, se trag depresia și angoasele Oksanei. Romanul *Studii în teren despre sexul ucrainean* este o carte „a durerii”, afirmă autoarea în interviul acordat Annei Iașcenko (2008):

Героине больно, голос болевой - боль за эту разбитую любовь, боль за разбитые иллюзии, боль за страну, за абсолютно все. Эти сто с чем-то страниц боли способен воспринять и идентифицироваться с ними только человек с очень низким болевым порогом, с повышенной чувствительностью и способностью к эмпатии. Оно психологическое очень, на любителя. Литература тоже несет определенную порцию болевого шока.³

Naratoarea Oksana este o intelectuală rasată, cu studii temeinice, literat, plecată cu o bursă în SUA, la o universitate, pentru un an de zile. Aflându-se departe de iubitul său, de casă, de țara sa, ea are tot răgazul să se întoarcă către sine. Planurile reconstituirii sale se amestecă iremediabil cu cele ale lumii sale. Ea își scrutează propria viață; regândește istoria literaturii naționale în raport cu interesul mimat al cititorului și literaturii american, al celui occidental în general; descoperă interesul special, dar mai cu seamă lipsa de interes, a occidentalilor față de istoria Ucrainei, față de problemele unei țări din spațiul ex-sovietic, hărțuită în continuare de interesele expansioniste ale vecinului din est. Liantul acestor neliniști este sentimentul ratării unei mari iubiri, ratării vieții în general. Romanul Oksanei Zabușko a trecut drept un roman controversat, or autoarea nu a menajat pe nimeni, nici măcar pe sine. Nu a menajat nici mentalitatea occidentalilor, nici

³ „Pe eroină o doare, vocea îi este îndurerată – durere pentru dragostea asta distrusă, durere pentru iluziile sparte, durere pentru țară, pentru absolut tot. Aceste o sută și ceva de pagini de durere pot fi percepute și se poate identifica cu ele doar omul cu un prag neînsemnat al durerii, cu o sensibilitate înaltă și cu abilitate empatică. Ea este foarte psihologică, pentru amator. Literatura de asemenea poartă o anumită doză de șoc dureros.” Traducere din limba rusă – M.Ș.

atitudinile de fațadă, nici afișata corectitudine politică, nici zâmbetul fals și interesul mimat față de statele noi din Estul Europei, față de Ucraina în special. Adevărul este rostit tranșant, ceea ce nu a plăcut, fără îndoială. Romanul putea să nu placă și unor critici reticenți la insolita perspectivă feminină asupra relației de dragoste. Punctul de vedere al naratoarei a fost receptat adesea tendențios, ca ideologie feministă. Cititorul obișnuit cu viziunea unui narator-bărbat ar putea descoperi în modalitatea de a povesti istoria unei iubiri dramatice însemnele unui personaj excesiv. Femeia din romanul *Studii în teren despre sexul ucrainean* apare obsedată, nevrotică, tumultoasă. Scriitoarea asta își și propunea, asumat, programatic, metodic: să arate pe viu și dezinhibat percepția, senzația, gândirea/răzgândirea, facerea/desfacerea unei povești de dragoste dramatice, tulburătoare. Scriitura Oksanei Zabuško mizează pe emoții. Fluxul lor puternic ar putea să-i apară cititorului drept exhibiționism intelectual. Conflictul iremediabil al acestui strat narativ (povestea de dragoste) se situează între modurile diferite, diametral diferite, de a înțelege și de a trăi dragostea. Oksana Zabuško transmite prin romanul său ideea unui conflict ancestral, implacabil între felul în care bărbatul și femeia se raportează la sentimentul de dragoste. Oksana și Mikola reprezintă două poluri care se atrag și se resping totodată.

Universul romanului se constituie din utopii răsturnate. Naratoarea nu află nicăieri liniștea și răcoarea paradisului promis. Totul este marcat de distopii, aflate mai la vedere, mai tănuite. Ele persistă. Ceea ce rămâne constant este țara ei, Ucraina, literatura ei, viața ei în acea parte a lumii numită Estul Europei.

Ca scriitură, *Studii în teren despre sexul ucrainean* este un roman livresc, intertextualizant, polemic, autoreferențial și retrospectiv. Cum postmodernismul conține un implicit spirit polemic cu scriitura, concepția și conceptele modelelor, romanul Oksanei Zabuško este în fond o replică feminină la arta narativă a lui Milan Kundera. Autoarea mărturisește că în straturile de adâncime ale romanului său ea poartă un dialog cu scriitorul ceh-francez, de lucrările căruia a fost încântată în anii tinereții:

Я с ума сходила от того, как он работает с сексом. Как он через одно движение в постели может показать всю социологию героя: происхождение, прошлое, комплексы и т.д. Он действительно один из тех писателей в литературе 20 ст., кто этим искусством овладел в совершенстве и у меня всегда был такой challenge (вызов - авт.) Я бы хотела так уметь, только с женской стороны. Когда «Полевые исследования» перевели на чешский язык, чешский критик написал, что это Кундера в юбке. Я сказала себе „Yes!”.⁴

⁴ „Eu îmi ieșeam din minți pentru modul în care el lucrează cu sexul. Cum, printr-o mișcare în pat, el poate arăta toată sociologia personajului: originea, trecutul, complexe ș.a.m.d. El, într-adevăr, este unul din acei scriitori ai secolului 20 care posedă cu desăvârșire această artă și eu am avut acest *challenge* (provocare – aut.). Aș fi vrut să pot tot așa, doar că din partea feminină. Când *Studiile în teren*

Pe ruinele inocenței infantile (romanul *Lizoanca la 11 ani* de Doina Ruști)

Doina Ruști este una din prozatoarele de succes ale literaturii române. Ea a semnat o serie de cărți⁵ primite bine atât de publicul larg, cât și de critica literară. Romanul *Lizoanca la 11 ani* (2009) are ca pretext, cum mărturisește autoarea în textul de pe copertă, o informație din presă:

Am deschis ziarul și-am citit o frază care mi-a făcut o gaură în creier: o prostituată în vârstă de 11 ani a umplut un sat întreg de sifilis. Bineînțeles, știu foarte bine că în jurul meu există prostituție infantilă, copii mutilați, agresati, uciși, împinși să supraviețuiască în genunchi, de cum văd ochiul soarelui. Dar în titlul acesta de ziar mai era ceva: o faloșenie grețosă a vânătorului de rating. (Ruști, 2009)

De altfel, deduce criticul Ovidiu Șimonca, *Lizoanca la 11 ani* este mai degrabă „romanul unei exasperări – față de o presă care se tabloidizează, care caută, hulpav, subiecte, pe care le umflă intenționat – și romanul unei revolte față de orice fel de vâicăreală“ (Șimonca, 2009). Subiectul este, fără îndoială, comercial, din genul celor care stau la baza *bestseller*-ilor. Autoarea însă nu a mizat exclusiv pe succes comercial, cum s-ar fi putut crede, motivat, ci, așa cum afirmă criticul Paul Cernat, romanul reflectă „nevoia de înțelegere a unei drame infantile din România profundă, exploatată cinic de mass-media. Faptul se cuvine salutat ca expresie a unui nou pact cu socialul, dar și ca o dovadă de curaj și de generozitate, de neconceput la scriitorii noștri de laborator“ (2009).

Inspirându-se din contextul social imediat, scriitoarea Doina Ruști cultivă o proză înrădăcinată puternic în cruzimile lumii reale, cu intrigă captivantă, cu o puternică disponibilitate narativă, dialogală, discursivă, menită să reconstituie imaginea unei lumi răscolite. Violența în familie, alcoolismul, provocările marginalilor, modul suburban de viață atrag ca într-un malaxor deopotrivă maturi și copii. Într-un anume sens, romanul *Lizoanca la 11 ani* intră în seria *bildungsromanelor contemporane*, dar și a romanului social. Personajul principal parcurge un traseu inițiativ de-a dreptul inuman, în condiții improprii vârstei infantile. Destinul năucit al Lizoancăi este reconstituit de narator din momentul nașterii ei – ca Eliza, într-o familie care în scurt timp se dovede dezechilibrată emoțional, moral, social și economic – până la maturizarea ei fiziologică. Acțiunea romanului se desfășoară între Satul nou și *Centrul de copii abuzați „Viforul”*, în

au fost traduse în limba cehă, un critic ceh a scris că acesta este Kundera în fustă. Eu mi-am spus « Yes! »” (în Anna Iașcenko, 2008).

⁵ *Omulețul roșu*, 2004; *Zogru*, 2006, 2013; *Fantoma din moară*, 2008; *Lizoanca la 11 ani*, 2009; *Cămașa în carouri și alte 10 întâmplări din București*, 2010; *Patru bărbați plus Aurelius*, 2011; *Mămica la două albăstrele*, 2013; *Manuscrisul janariot*, 2015.

România tranziției post-comuniste. Condițiile care o forțează pe Lizoanca să se prostitueze vin în totală contradicție cu inocența ei. Ceea ce sugerează autoarea romanului este tocmai acest paradox: o fetiță care practică prostituția, inconștient, de pe la nouă ani păstrează în firea ei lăuntrică miracolul unei lumini curate. Paralela dintre destinul amar al Lizoancăi și puiul de șopârlă în trupul crud al căruia cineva rău bătu un cui (pe care Lizoanca îl scoate, deși știa prea bine că puiul de șopârlă nu are cum scăpa cu viață) este de o semnificație majoră. Lizoanca, fetița cu caracter, cade pradă mediului ostil al familiei (cu un tată de o violență feroce, fiind și el, la rândul ei, o victimă), al școlii (cu atitudinile ei regulamentar-cazone), al vieții patriarhale (care își trage moravurile stricate din timpuri îndepărtate și unde abuzul sexual se insinuează în viața tănuită a lumii de bărbați, ca o tradiție, de la adolescență până la senectute). Evadările de acasă ale Lizoancăi, absențele de la școală sunt compensate de prietenia și înțelegerea celor câțiva prieteni vagabonzi, abuzați și ei, de care se atașează. Doina Ruști reprezintă în romanul său destinul copilului care se mișcă în marginea societății, printre defectele și racilele ei, pentru care nu-și asumă nimeni responsabilitatea. Lizoanca, „fetița cu părul încâlcit ca și cum ar fi trecut prin nenumărate lupte” (Ruști, 2009, p. 17), este pe drept cuvânt o luptătoare. Lumea i s-a deschis din partea ei cea mai urâtă. Deși cuiul umilinței înfipt în trupul ei fraged ar fi putut fi scos, șansa ca Lizoanca să supraviețuiască moral în această lume a fost iremediabil ratată. Lumea ca un monstru s-a împlântat în inocența ei și o devoră. Scriitoarea Doina Ruști, prin calvarul vieții unui copil într-o societate scoasă din țâțânilor moralității, pune în fața cititorului una din cele mai grave probleme ale timpului nostru.

Femeia și copilăria de pe teigheaua tranziției (romanele *Un an în paradis* și *Kinderland* de Liliana Corobca)

În miezul aceleiași tematici a abuzului femeii, a abandonului infantil, a moralității viciate și responsabilității pierdute în condițiile societății contemporane stau și romanele scriitoarei Liliana Corobca. După debutul cu romanul *Negrissimo* (2003), care aborda problema scrisului la negru, cel de-al doilea roman, *Un an în paradis* (2005), aduce în atenția publicului sclavia sexuală, traficul de ființe umane – probleme grave cu care se confruntă în tranziție atât țările din fostul imperiu sovietic, cât și cele din fostul sistem totalitar comunist. Dacă Doina Ruști afirma deschis că și-a luat tema romanului din presa actuală, Liliana Corobca nu invocă sursa directă a poveștii din romanul său. Se poate crede că realitatea la care face referință autoarea va fi ținând de trecut deja. Ipoteza este anulată însă de știrile din presa basarabeană care denunță cazuri recente de racolare a basarabencilor pentru servicii sexuale în țările europene: „O femeie de 32 de ani și concubinelor său racolau fete din Ungheni pentru a practica prostituția în Italia”⁶. Realitatea istorică care a stat la baza romanului *Un an în paradis* este activă și acest tip de „afacere” continuă

⁶ V. „«Vânau» fete și le duceau în Italia. Au fost prinși chiar la vamă”.

să fie profitabil în Republica Moldova. Teroarea unei case de toleranță clandestine, aflate undeva pe teritoriul Iugoslaviei de cândva, într-un loc imprecis, deși identificat totuși prin războiul care se desfășoară în zonă, tragedia unor fete naive constituie substanța tramei romanului.

În cea de-a treia carte, *Kinderland* (2013), Liliana Corobca aduce în discuție destinul unor copii lăsați de capul lor, ai căror părinți sunt plecați la munci, împânzind lumea dintre Iakutia și Portugalia. În centrul romanului este viața a trei copii – Cristina, Dan, Marcel – și a unui sat basarabean, care reprezintă, în chip simbolic, destinul generalizat al copiilor din Basarabia. Imaginea Basarabiei însăși este asociată copilăriei abandonate. Narațiunea confesivă a Cristinei, fie că îi scrie mamei, fie că îi vorbește la telefon, sau îi povestește cuiva care o ascultă, cititorului probabil, reconstituie viața cea adevărată. Ca și în cazul cărții semnate de Doina Ruști, romanul *Kinderland* al Liliane Corobca este un *bildungsroman contemporan*, care reprezintă imaginea unei copilării frustrate. Autoarea romanului vorbește despre drama unei copilării private de bucuria familiei, a unei copilării furate de nevoile tranziției sociale a Europei de Est.

Această lume, care populează și cele mai multe sate din România, nu doar din Republica Moldova, e una în care violența domestică e la ea acasă, în care copiii sunt tratați ca niște mici adulți, puși la muncă și altoiți, în nici un caz menajați, cocoloșiți sau tratați cu mai mult respect decât au adulții unul pentru altul. Iar majoritatea adulților nu prea au de nici unele, nici pentru ei, nici pentru copii: nici bani, nici respect și nici timp. Imaginea pe care Liliana Corobca o construiește e realistă, revoltător de realistă chiar, pentru că realitățile pe care le urmărește cu acuratețe de documentarist sunt traumatizante – blocaje complicate în situații și în mentalități strâmbe și abuzive. (Purcaru, 2013)

Oricât de bine ar putea evolua lucrurile în Basarabia cândva, realitățile dramatice evocate de cele două romane ale Liliane Corobca vor da de știre. Ele vor povesti despre rănilor morale cu efecte dezastruoase pentru mai multe generații, întrucât în miezul construcției romanești autoarea *Kinderland*-ului pune problema mutilării familiei. Aceste drame umane vor marca iremediabil viitorul în această parte de lume. Privite la scară europeană, problemele de morală ale Estului, Sud-estului și Centrului Europei se vor răsfrânge inevitabil și asupra vieții din partea ei vestică.

Scriitura simplă, apropiată de tehnica scenariului sau cea a reportajului, mai ales în cel de-al doilea roman, asigură accesul cititorului la text. Autoarea renunță la structurile narrative complexe, la scriitura sofisticată. Fiind edificate pe un puternic substrat etic și social, miza acestor romane este deschiderea cât mai largă către cititorul de masă, cu diverse niveluri de cultură.

Cele trei autoare prezentate aici au reușit să iasă din spațiul literaturii naționale, romanele lor fiind traduse în alte limbi europene, ceea ce le-a asigurat

calea spre un public mult mai larg și, fără îndoială, le-a deschis accesul în literatura europeană.

Bibliografie:

- Cernat, Paul, 2009, „Valachia News”, în *Revista 22*, 03.11.2009, disponibil la adresa: <http://www.revista22.ro/valachia-news-6942.html>.
- Ciobanu, Mircea V., 2014, *Plăcerea interpretării*, Chișinău, Editura Prut internațional.
- Corobca, Liliana, 2013, *Kinderland*, București, Editura Cartea românească.
- Corobca, Liliana, 2005, *Un an în paradis*, București, Editura Cartea românească.
- Ernu, Vasile, 2006, *Născut în URSS – Roždenyj v SSSR*, Iași, Editura Polirom.
- Gospodinov, Gheorghe, 2011, „Dacă vrei să fii internațional, trebuie de fapt să fii personal, să prezinți lumii povestea ta proprie.”, Interviu de Ana Chirțoiu, în *România literară*, nr. 20, 2011, disponibil la adresa: http://www.romlit.ro/gheorghe_gospodinov_dac_vrei_s_fii_internaional_trebuie_de_fapt_s_fii_personal_s_prezini_lumii_povestea_ta_propric.
- Iașcenko, Anna, 2008, „Oksana Zabușko: ja s uma shodila ot togo, kak Kundera rabotaet s sexom/ Оксана Забужко: я с ума сходила от того, как Кундера работает с сексом”, disponibil la adresa: <http://www.unian.net/society/106406-oksana-zabuško-ya-s-uma-shodila-ot-togo-kak-kundera-rabotaet-s-seksom.html>.
- Purcaru, Alina, 2013, „Cristina, un copil prea adult”, în *Observatorul cultural*, nr. 684, disponibil la adresa: http://www.observatorcultural.ro/Cristina-un-copil-prea-adult*articleID_28977-articles_details.html.
- Ruști, Doina, 2009, *Lizvanca la 11 ani*, București, Editura Trei.
- Șimonca, Ovidiu, 2009, „Fără patetisme, o poveste cu o fată căreia îi plac croasantele”, în *Observatorul cultural*, nr. 465, disponibil la adresa: http://www.observatorcultural.ro/Fara-patetisme-o-poveste-cu-o-fata-careia-ii-plac-croasantele*articleID_21385-articles_details.html.
- Șleahțișchi, Maria, 2014, *Romanul generației '80. Construcție și reprezentare*, Chișinău, Editura Cartier.
- Tibenko, Larisa, 2006, „Pinguinul Mișa și sexul ucrainean”, traducere din limba germană de Mădălina Diaconu, în *Observatorul cultural*, nr. 336, august 2006, disponibil la http://www.observatorcultural.ro/Pinguinul-Misa-si-sexul-ucrainean*articleID_16063-articles_details.html.
- ***, «Vânau» fete și le duceau în Italia. Au fost prinși chiar la vamă”, disponibil la adresa: <http://www.moldova.org/vanau-fete-si-le-duceau-in-italia-au-fost-prinsi-chiar-la-vama-video/>.
- Zabușko, Oksana, 2008, *Studii în teren despre sexul ucrainean*, traducere din limba ucraineană și note de Ovidiu Hanceriuc, București, Editura Art.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului instituțional de cercetare științifică *Literatura în spațiul reprezentărilor: între Est și Vest*, codul 15.817.06.19F, finanțat din bugetul de stat al Republicii Moldova.